

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**на дисертаційну роботу Бойка Антона Олександровича
на тему: «Система протидії легалізації кримінальних доходів у
забезпеченні економічної безпеки національної економіки»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством та 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит**

1. Актуальність теми дослідження

Тривалі кризові явища в економічній та фінансовій сфері України засвідчили масштабність системних проблем, обумовлених, у тому числі, неефективністю функціонування економічних інститутів, постійним розвитком схем легалізації кримінальних коштів, високими корупційними ризиками тощо. Рівень окреслених проблем перетворює питання боротьби з відмиванням коштів на важливе завдання забезпечення національної безпеки, оскільки активні процеси легалізації кримінальних доходів у країні дезорганізують розвиток системи соціальних відносин та дестабілізують взаємозв'язки між економічними агентами. Сьогодні існує об'єктивна потреба у подоланні недоліків існуючої системи протидії легалізації кримінальних доходів, особливої актуальності набуває формування нових концептуальних підходів оцінювання масштабів та наслідків легалізації брудних коштів та ін. Відсутність системних теоретичних та практично-орієнтованих досліджень з питань легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки обумовлює невизначеність застосування відповідних методів і прийомів наукових досліджень, обмежує наукові розробки щодо реформування системи протидії легалізації кримінальних доходів, сповільнює адаптацію національних регуляторних процедур до вимог міжнародного законодавства.

Це обумовлює необхідність активізації комплексних і системних досліджень об'єктивних передумов та механізмів розвитку методологічних засад системи протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки, що визначає актуальність теми дисертаційної роботи Бойка А.О.

2. Зв'язок теми дисертаційної роботи

з державними та галузевими програмами і темами

Дисертаційна робота виконана у контексті Резолюції № 1847 Парламентської асамблеї Ради Європи «Тіньова економіка: загрози демократії, розвитку та верховенству права»; Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів на період до 2020 р. (затвердженої розпорядженнями Кабінету міністрів України № 1407 від

30.12.2015 р. та № 601 від 30.08.2017 р.); Стратегії національної безпеки України (затвердженої Указом Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р.); Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. (затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. №391).

Наукові результати, теоретичні положення та висновки дослідження використано при виконанні науково-дослідних робіт Сумського державного університету: «Удосконалення національної системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, в контексті підвищення фінансово-економічної безпеки держави» (номер д/р 0117U002251), «Економетричне моделювання механізму запобігання тіншовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні» (номер д/р 10117U003930), «Кібербезпека в боротьбі з банківськими шахрайствами: захист споживачів фінансових послуг та зростання фінансово-економічної безпеки України» (номер д/р 0118U003574), «Економіко-математичне моделювання механізму відновлення суспільної довіри до фінансового сектору: запорука економічної безпеки України» (номер д/р 0117U003924). До звітів за цими темами увійшли пропозиції автора щодо оцінювання ефективності роботи Держфінмоніторингу України та правоохоронних органів щодо боротьби з легалізацією кримінальних доходів; ідентифікації зв'язків між податковим та інвестиційним каналами тіншового виведення капіталу; оцінювання ризиків легалізації кримінальних доходів та напрямів реформування системи легалізації.

Позитивним слід відмітити факт участі автора у наукових темах на замовлення Національного банку України, зокрема, «Автоматизований аналіз касових операцій банків з питань дотримання ними вимог законодавства України, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» та «Оцінка та управління ризиком використання послуг комерційного банку для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму», реалізованих в межах Єдиного тематичного плану наукових досліджень НБУ на 2010 р. та 2011 р. В межах цих тем дисертантом визначено релевантні індикатори ідентифікації ризику використання послуг банку з метою легалізації кримінальних доходів та розроблено алгоритм визначення ризику використання послуг банку з метою легалізації кримінальних доходів.

Автор приймав участь у виконанні Гранту Президента України на тему «Розробка прототипу автоматизованого модуля фінансового моніторингу діяльності економічних агентів для протидії легалізації кримінальних доходів», зокрема, у звіті враховано авторські пропозиції щодо класифікації сумнівних операцій економічних агентів, а також визначення критеріїв обов'язкової та вибіркової перевірки на наявність ознак легалізації кримінальних доходів.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові результати, висновки і рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є достатньо аргументованими і характеризуються необхідним рівнем обґрунтованості.

Наукові положення, викладені в дисертації, у повній мірі досліджені, про що свідчить структурна побудова та зміст роботи, широкий перелік узагальнених, систематизованих та кваліфіковано опрацьованих автором праць вітчизняних і закордонних вчених та фахівців з питань економічної теорії, макроекономіки, управління, державного регулювання економіки, економічного прогнозування, економіко-математичного моделювання, інвестування, теорії грошей, фінансів і кредиту, фінансового посередництва. Поряд із науковою літературою автором опрацьовано спеціальні джерела інформації, такі як закони України, постанови та звітні дані Національного банку України; звітно-аналітична інформація Державної служби статистики України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Державної служби фінансового моніторингу, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Ради Європи, Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей; зібрані, опрацьовані й узагальнені особисто автором матеріали інформаційно-аналітичних агенцій, інших організацій та установ у сфері фінансового моніторингу.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується відповідними публікаціями у монографіях, фахових виданнях і оприлюдненням на науково-практичних конференціях.

Висновки є логічно обґрунтованими, повністю відображають основні положення проведеного дослідження, а також можливі напрями їхнього використання у практиці розвитку системи протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки.

4. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення із змістом дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць та авторефератом дисертації дозволяє стверджувати, що основні наукові положення, висновки і пропозиції, які сформульовані дисертантом, характеризуються науковою новизною і відображають особистий внесок здобувача у розв'язанні актуальної наукової проблеми – розроблення методологічних засад та методичного інструментарію розвитку системи протидії легалізації кримінальних доходів в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки .

Серед основних положень дисертації, що містять елементи наукової новизни, такі:

Вперше обґрунтовано методологію узагальнюючого оцінювання ефективності національної системи протидії легалізації кримінальних доходів шляхом здійснення багатокритеріальної оптимізації показників, які відображають результативність функціонування ринкового середовища надання фінансових послуг, а також заходів в сфері фінансового моніторингу таких суб'єктів як Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна служба фінансового моніторингу, правоохоронні органи та суди, а також рівень та стан розвитку ринку фінансових послуг, зокрема – банківських та страхових. Це дозволило сформулювати та формалізувати драйвери інституційних перетворень в Україні (стор. 297–312).

Вперше визначено явні та неявні обсяги легалізації кримінальних доходів, що здійснюються через реальний сектор економіки, державний та місцевий бюджети, а також через фінансових посередників, скориговані з урахуванням рівня тінзації економіки та показників якості й ефективності державного регулювання економіки. Застосування економіко-математичного моделювання дозволило створити підґрунтя для оцінювання результативності інструментів протидії легалізації кримінальних доходів (стор. 98–114).

Вперше розроблено методологічні положення та методичне забезпечення диференціації інструментів протидії легалізації кримінальних доходів залежно від якості державної системи протидії, рівня сприйняття корупції, показників фінансової та публічної транспарентності, політичних ризиків. Такий підхід базується на визначенні циклічності, волатильності середовища, яке формує передумови для легалізації кримінальних доходів, та передбачає застосування декомпозиційного та гармонійного аналізу рядів Фур'є (стор. 116–134).

Вперше обґрунтовано методологію визначення впливу детермінант, що визначають процеси легалізації кримінальних доходів, на характеристики податкового та інвестиційних каналів тінзації коштів шляхом визначення переліку факторів- каталізаторів та інгібіторів мультиплікативних ефектів від використання зазначених каналів у тінбових схемах (стор. 164–179).

Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання економічної безпеки національної економіки, при цьому використано мультиплікативну модель нелінійної згортки. Такий підхід дозволив врахувати показники прямого та опосередкованого впливу, їх пріоритетність та ризики негативного та позитивного ефектів, що дало можливість формалізувати рівень впливу обсягів легалізації кримінальних доходів на економічну безпеку (стор. 59–75).

Удосконалено теоретичне обґрунтування інституційної структури системи протидії легалізації кримінальних доходів шляхом оцінювання стійкості та ефективності органів державної влади, задіяних в системі

протидії легалізації кримінальних доходів. В роботі формалізовано інтенсивність обробки первинних сигналів щодо сумнівності фінансових операцій, масштаби вжитих заходів за результатами контролю, нерегулярність і випадковість надходження заявок (стор. 202–317).

Удосконалено науково-методичні засади дослідження застосування інструментів детінізації шляхом оцінювання їх ефективності за умов економічної, політичної та соціальної невизначеності. Підхід базується на дискретному оцінюванні результату впровадження відповідного інструменту та враховує імовірність досягнення запланованих показників результативності, скориговані оцінки додаткових фінансових потоків від впровадження інструментів, зміну вартості фінансових ресурсів у часі (стор. 282–296).

Удосконалено методичний базис використання інвестиційного та податкового каналів з метою відмивання брудних коштів залежно від схильності агентів до цього на основі проведення інтегрального оцінювання передумов функціонування даних каналів з використанням параметричної метрики Мінковського та функції Харрінгтона. Відтак, обґрунтовано сучасні тренди легалізації кримінальних доходів в економіці та спрогнозовано поведінку суб'єктів економічних відносин у цій сфері (стор. 145–161).

За результатами поєднання експрес, дискримінантного, ймовірнісного, кластерного та факторного аналізів характеристик банківських операцій дисертантом удосконалено методологію оцінювання ризику банку щодо використання його послуг в процесі легалізації кримінальних доходів. Це дозволило розробити класифікацію банків за критерієм імовірності використання їх послуг для відмивання коштів та диференціювати заходи фінансового моніторингу Національного банку України для банків різних груп (стор. 182–195).

Набула подальшого розвитку структуризація науково-методичних підходів до розкриття змісту поняття «економічна безпека», що дозволило сформулювати її авторське визначення як стану динамічної рівноваги економічної системи, при якому організаційно-функціональна архітектура інституційного середовища системи державного регулювання економіки побудована на принципах недискреційності і дозволяє завчасно виявляти ендогенні та екзогенні загрози, максимально нівелювати негативні ефекти їх реалізації, оперативно адаптуватися до змін зовнішнього та внутрішнього середовища з урахуванням наднаціональних, національних та локальних цільових орієнтирів сталого розвитку економіки та на засадах збалансованості інтересів різних груп економічних агентів (стор. 22–35).

Дисертантом поглиблено концептуальні основи розвитку системи протидії легалізації кримінальних доходів та сформовано напрямки її реформування в межах інституційного, процесного, функціонального елементів протидії. На відміну від існуючих підходів, пропозиції автора характеризуються 1) детермінованістю процесів легалізації кримінальних доходів як в національному, так і в глобальному контексті; 2) формуванням інституційного середовища системи протидії на засадах структурно-логічної

узгодженості як у розрізі ієрархічних рівнів, так і її функціональних блоків; 3) визначенням механізмів та напрямів секторальної взаємодії стейкхолдерів, 4) ідентифікацією як прямих, так і ряду латентних ефектів, які визначають рівень економічної безпеки національної економіки (стор. 84–94).

Дисертантом теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено взаємозв'язки між обсягами легалізації кримінальних доходів та рівнем економічної безпеки економіки. Результати оцінювання нелінійних регресійних залежностей параметрів та побудова моделі з розподіленим лагом дозволили підтвердити гіпотезу про чутливість рівня економічної безпеки до обсягів легалізованих кримінальних доходів та спрогнозувати зміну економічної безпеки при збереженні існуючих трендів відмивання коштів (стор. 130–136).

У роботі поглиблено науково-методичний підхід до визначення ефективності діяльності органів державного фінансового моніторингу (Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку), що, на відміну від існуючих, передбачає використання інструментарію імітаційного моделювання, враховує співвідношення між кількістю фінансових операцій, що виступають об'єктом фінансового моніторингу, та заходів впливу, вжитих конкретним регулятором щодо протидії легалізації кримінальних доходів, скориговане на кількість проміжних контрольних заходів (стор. 253–275).

Дисертантом розвинуто наукові засади реформування системи протидії легалізації кримінальних доходів, зокрема, визначені вектори її удосконалення з урахуванням раніше отриманих авторських здобутків щодо особливостей взаємодії суб'єктів державного фінансового моніторингу, прогнозування обсягу легалізації кримінальних доходів та ідентифікації каналів легалізації, визначення взаємозв'язку циклів легалізації та ефективності інструментів детінізації, оцінювання ризику участі банків у процесі легалізації кримінальних доходів, а також адаптації вітчизняного законодавства до норм ФАТФ, ООН, МВФ, Егмонтської групи та ін. (стор. 316–330).

5. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Основні положення дисертаційної роботи досить повно викладені в опублікованих за темою дисертації 40 наукових працях загальним обсягом 38,17 друк. арк., з яких особисто автору належить 27,38 друк. арк., у тому числі: 1 одноосібна монографія, підрозділи у 4 колективних монографіях, 22 статті в наукових фахових виданнях України та 3 статті у інших наукових виданнях (з яких 20 – у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах, у тому числі 2 – у базах Scopus та Web of Science), 10

публікацій у збірниках матеріалів конференцій (з яких 2 – у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science).

Список зазначених праць повністю наведено в дисертації. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Автореферат оформлений згідно чинних вимог, у стислій формі передає основні положення дисертаційної роботи, не містить інформації, яка не наведена у роботі.

6. Значення дослідження для науки та практики, перспективи використання його результатів

Наукова значущість отриманих результатів обумовлена можливістю широкого застосування розроблених в дисертації теоретико-методологічних підходів як у проведенні подальших досліджень, так і у практичній діяльності. У своєму інтегральному вигляді результати дисертаційної роботи спрямовані на вирішення важливої науково-практичної проблеми, що виявляється у розробці теоретико-методологічних засад формування та запровадження системи протидії легалізації кримінальних доходів для забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Практичне значення наукових результатів, одержаних в дисертаційній роботі, визначається конкретною спрямованістю висновків, рекомендацій та пропозицій автора, а також обґрунтуванням нових підходів до методичного інструментарію виявлення та оптимізації ризиків відмивання «брудних» грошей в національній економіці.

Розроблені дисертантом методологічні положення можуть бути використані у практиці органів державної влади та місцевого самоврядування, професійних спілок та галузевих асоціацій, суб'єктів реального та фінансового секторів економіки.

Основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок, які можуть бути використані в практиці державного регулювання національної економіки та фінансової системи, формування нормативно-методичної бази, що регламентує питання протидії легалізації кримінальних доходів.

Результати дослідження автора щодо оцінювання ефективності та пропозиції щодо удосконалення взаємодії НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, правоохоронних та розвідувальних органів впроваджено в діяльність Держфінмоніторингу України (довідка № 75/589 від 14.01.2019 р.); щодо визначення циклічної та сезонної компонент в дослідженні процесів легалізації кримінальних доходів – в діяльність слідчого управління фінансових розслідувань Офісу великих платників податків Державної фіскальної служби України (довідка №06-185 від 28.11.2018 р.); щодо оцінювання ризику використання операцій фінансових посередників в Україні в процесах легалізації кримінальних доходів – в діяльність

Української асоціації венчурного та приватного капіталу UVCA (довідка № 1-140419 від 14.04.2019 р.); щодо оцінювання ефектів від використання фіскальних механізмів протидії легалізації кримінальних доходів – в діяльність Всеукраїнської професійної громадської організації «Спілка аудиторів України» (довідка № 335/41 від 11.03.2019 р.); щодо оцінювання ризику використання банку в операціях, пов'язаних з легалізацією кримінальних доходів, – в діяльність Харківської обласної дирекції ПАТ «Райффайзен банк Аваль» (довідка № ДЗ-ВМ/723 від 18.10.2018 р.).

Результати дослідження використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін «Державний фінансовий моніторинг», «Фінансовий контролінг в банку», «Фіскальне регулювання», «Моделювання економіки» (акт від 25.06.2019 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

Відзначаючи високий рівень теоретичного обґрунтування і переконливість теоретичних, аналітичних і методологічних положень дисертації Бойка А.О., її змістовність та логіку викладення матеріалів дослідження, вважаємо за необхідне висловити наступні зауваження та виділити дискусійні положення:

1. Дисертант у дослідженні найбільш релевантних детермінант, що забезпечують економічну безпеку національної економіки, використовує показник «рівень тіньової економіки», що є дійсно важливим індикатором для економіки України. Вибір такого показника, на нашу думку, потребує більш детального обґрунтування, оскільки існує багато різних методичних підходів до його розрахунку, які концептуально відрізняються один від одного. Складність вимірювання рівня тіньової економіки та значна варіація результатів її оцінювання може суттєво вплинути на проведені розрахунки рівня економічної безпеки (стор. 59–75).

2. Враховуючи, що процеси легалізації кримінальних доходів визначають основу дисертаційної роботи, дисертанту потрібно було б більш ґрунтовно та детально підійти до теоретичного окреслення проблематики поняття «кримінальні доходи», історико-економічних умов їх виникнення та еволюції, елементів формування, особливостей прояву залежно від стану розвитку національної економіки тощо. Крім того, незрозумілим залишається питання змістовного співставлення таких категорій як «кримінальні доходи», «злочинні доходи» та «доходи, отримані незаконним шляхом».

3. Результатом реалізації науково-методичного підходу до оцінювання обсягу легалізації кримінальних доходів є їх визначені фактичні та прогнозні значення за 2007–2021 рр. У розрізі дослідження даного тренду дисертант наголошує, що аномальний рівень прослідковується лише у 2018 році, не наводячи підтвердження або спростування гіпотези про аномальність рівнів обсягу легалізації кримінальних доходів у 2009 р. та 2014 р., які також характеризують кардинальну зміну напрямку поведінки тренду в залежності

від часового фактору. На нашу думку, відсутність дослідження аномальності значень обсягу легалізації кримінальних доходів у 2009 р. та 2014 р., може призвести до викривлення результатів при побудові прогнозних значень (стор. 104–114).

4. Підтримуючи наукові здобутки дисертанта з приводу визначення податкового та інвестиційного каналів легалізації кримінальних доходів як пріоритетних, не з'ясованими залишаються питання щодо характеристики цих каналів. Поза увагою автора залишилися питання визначення ширини даних каналів (тобто обсягу грошових коштів, що легалізується через податковий та інвестиційний канали), їх інтенсивності (тобто частота їх використання в Україні) та швидкості (тобто, визначення того з них, який найбільш швидко призводить до інтеграції незаконно отриманих доходів у законні активи) (стор. 150–161).

5. Повністю підтримуючи ідею дисертанта щодо необхідності оцінювання стійкості функціонування Держфінмоніторингу, правоохоронних та судових органів, а також фінансових регуляторів – Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та, відповідно, прийняття рішення щодо їх спроможності протидіяти зовнішнім та внутрішнім шокам, незрозумілим залишається нехтування даних здобутків в процесі комплексного оцінювання ефективності національної системи протидії легалізації кримінальних доходів. На нашу думку, це знижує цілісність проведеного дослідження (стор. 297–312).

6. Дисертантом в розрізі встановлення рівня ефективності інструментів детінізації національної економіки в якості вхідної інформаційної бази дослідження використано бінарні показники ефективності застосування конкретного інструменту детінізації, що, на нашу думку, значно звужує дослідження. Наведена форма вхідних даних дозволяє виявити лише загальний напрямок застосування досліджуваного інструменту. Це надає можливість врахувати коливальні тенденції, ступінь відхилення рівнів досліджуваних показників між собою тощо. Внаслідок цього, оцінювання ефективності застосування того чи іншого інструменту детінізації виглядає занадто спрощеним, що потребує подальшого більш точного дослідження (стор. 285–295).

Однак, незважаючи на перераховані вище дискусійні положення, що містяться в розглянутій дисертаційній роботі, вони не зменшують загального позитивного враження від неї та не ставлять під сумнів значний внесок автора у вирішення обраної ним наукової проблеми.

8. Загальна оцінка дисертації

та її відповідність встановленим вимогам

Дисертація Бойка Антона Олександровича на тему «Система протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки

національної економіки» є закінченою у межах поставлених завдань науковою працею.

Представлені в роботі наукові положення та результати є авторським розв'язанням наукової проблеми, що виявляється у розробленні методологічних засад та методичного інструментарію розвитку системи протидії легалізації кримінальних доходів в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Всі положення, які винесено на захист, мають наукову новизну, їх рівень («вперше», «набули подальшого розвитку», «удосконалено») визначено коректно. Структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам.

Тема дослідження є актуальною і відповідає пріоритетним напрямкам державної політики України та науковим програмам національного і регіонального значення.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспортам спеціальностей 08.00.03 – економіка та управління та національним господарством; 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Робота відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), що висуваються до докторських дисертацій, а її автор – Бойко Антон Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління та національним господарством; 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
Сумського національного
аграрного університету

Міністерства освіти і науки України *Л. І. Михайлова* Л. І. Михайлова

В чинній секретар
СНАУ, д.е.н., проф.

М.О. Мищенко